

УДК 159.9.072

Коваленко А. Б.,

доктор психологічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: abk2015@ukr.net

Безверха К. С.,

аспірант кафедри соціальної психології,
Київський національний університет
імені Тараса Шевченка
E-mail: kate.bezverkha@gmail.com

МОДИФІКАЦІЯ ОПИТУВАЛЬНИКА СОЦІАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ

У статті представлено модифікацію Опитувальника соціальної ідентичності на українській вибірці. Опитувальник включає питання, які враховують особливості вибірки досліджуваних, а саме молоді та людей старшого віку. В основу покладено теоретичні та практичні розробки О. В. Васькової, а також С. Костареллі, Р. М. Чала. Опитувальник соціальної ідентичності включає 37 питань та додаткове питання щодо приналежності до значущої групи. Здійснено модифікацію питань і апробацію опитувальника відповідно до процедури. Методика підлягала перевірці на надійність (метод розщеплення або автономних частин, альфа Кронбаха), виявлення внутрішньої структури та виокремлення шкал (факторний аналіз); шкали перевірені на внутрішню узгодженість. За допомогою факторного аналізу підтверджена конструктна валідність. Опитувальник стандартизовано за допомогою обчислення процентильних рангів, нормалізації Z-балів та надання значень станайнів відповідних рівнів. В апробації опитувальника взяв участь 201 респондент, віком від 18 до 56 років.

Ключові слова: соціальна ідентичність, опитувальник, модифікація, надійність, валідність, стандартизація.

This article presents a modification of the questionnaire of social identity on Ukrainian citizens. This questionnaire includes questions that were developed in accordance with the sample of the study, namely young people and older people. The theoretical and practical developments of O. V. Vaskova,

as well as S. Costarelli, R. M. Chala, are the basis of the questionnaire. The questionnaire of social identity includes 37 questions and an additional question about belonging to a meaningful group. The questions were modified and the questionnaire was approbated. The technique was to be tested for reliability (the method of splitting or autonomous parts, alpha Cronbach), the identification of internal structure and the allocation of scales (factor analysis), the scales were to be checked for internal consistency. With the help of factor analysis constructive validity was confirmed. Also, the questionnaire of social identity was standardized by calculating the percentile ranks, normalizing the Z-scores, and providing the values of the stanages of the corresponding levels. 201 respondents from 18 to 56 years old participated in the testing of the questionnaire.

Key words: *social identity, questionnaire, modification, reliability, validity, standardization.*

Постановка проблеми. Ми живемо у світі, який поляризується за релігією, національністю, політичною ідеологією, расою, етнічною приналежністю, статтю, соціальним класом та багатьма іншими рисами та характеристиками. Всі ці соціальні групи характеризуються певними критеріями членства та межами – деяких людей вони включають, інших – виключають. Разом з тим це не означає, що наявність меж між грапами свідчить про будь-яку напруженість у відносинах між ними. Членство у соціальних групах формує нашу ідентичність. Та частина Я-концепції індивіда, яка виникає з усвідомлення свого членства в соціальній групі (або групах) разом з ціннісним і емоційним значенням, що надає це членство, і є соціальною ідентичністю.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теорія соціальної ідентичності за Г. Теджфелом [7] – це теорія, що описує напрямком індивідуального знання про приналежність до певної соціальної групи, що має емоційне і оцінне значення для індивіда і його членства в групі.

Теоретики соціальної ідентичності стверджують, що однією з причин міжгрупового антагонізму є психологічні переваги, надані членам групи, зокрема ті, що пов'язані з отождненням з групами [5]. Ці переваги включають прийняття, належність та соціальну підтримку, а також систему ролей, правил, норм, цінностей та вірувань, які впливають на поведінку. На думку дослідників, групи також покращують наше життя, підвищуючи самооцінку [4], збільшуючи відчуття відмінності від інших [6], а також роблять нас впевненішими в соціальному світі та визначають наше місце в ньому [2]. Через потреби, які вони задовольняють, групи дуже важливі для особистості і вона боїться їх зникнення майже так само, як і знищення власного Я. Як наслідок, особистість схильна підтримувати

та боротись за власну групу і виявляти ворожість до інших груп, особливо під час небезпечних або суперечливих часів [3, 5].

Теоретичний аналіз свідчить про те, що соціальна ідентичність виконує важливі функції як на груповому, так і на міжособистісному рівнях: суспільство отримує можливість включити індивідів до системи соціальних зв'язків і відносин, а особистість реалізовує базову потребу в груповій приналежності, що забезпечує захист, можливості самореалізації, оцінки з боку інших та власного впливу на групу. Також ідентичність виступає одним з механізмів пізнання та розуміння іншої людини. Орієнтація на іншу людину як на зразок істотно підвищує показники соціального самовизначення.

Мета – модифікувати опитувальник соціальної ідентичності О. В. Васькової, який можна застосовувати для молоді та осіб зрілого та старшого віку.

Відповідно до мети виокремлено **завдання**:

- 1) розробити питання відповідно до нової вибірки;
- 2) провести пілотажне дослідження та апробувати опитувальник;
- 3) перевірити надійність та валідність;
- 4) стандартизувати опитувальник соціальної ідентичності.

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи проблему соціальної ідентичності, слід відзначити її недостатнє вивчення. Існуючі доробки вивчають соціальну ідентичність переважно через її компонентний склад, а методики для її дослідження майже відсутні. Тож ми вважаємо за потрібне модифікувати опитувальник щодо виявлення соціальної ідентичності в осіб молодого та старшого віку і спираємось на дослідження соціальної ідентичності О. В. Васькової [1], яка, в свою чергу, здійснила адаптацію опитувальника, розробленого італійськими дослідниками А. R. Graziani, S. Costarelli, R. M. Calla, A. Palmonari, M. Rubini, що включає дев'ять соціально-психологічних шкал.

Метою опитувальника є виявлення певного рівня соціальної ідентичності особистості та співвідношення її окремих компонентів. Дослідження передбачало анонімність, досліджуванам пропонується вказати тільки вік та стать. Опитувальник складається із 37 запитань, що виявляють рівень соціальної ідентичності щодо певної групи. Запитання піддавались експертній оцінці, завдяки чому були трохи змінені певні слова, більш детально описана інструкція, змінено оформлення тощо.

Досліджуваному пропонувалося оцінити міру згоди з кожним питанням за шкалою від 1 до 7, де 1 – зовсім не згоден з твердженням, 7 – повністю згоден з твердженням, а 4 – не знаю, або всерівно.

Вибірку, на якій здійснювалася апробація питань опитувальника, склали 201 респондент, серед них 70 чоловіків та 131 жінка, віком

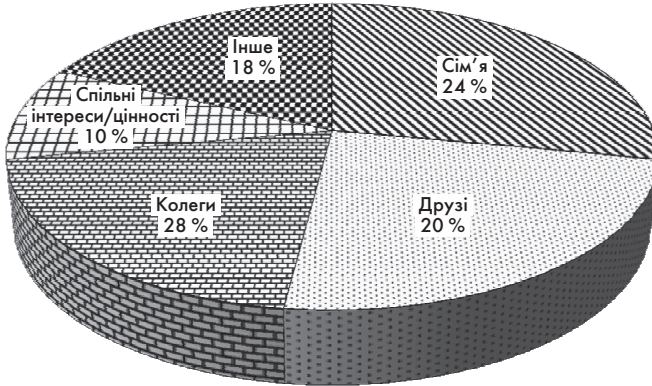

Рис. 1. Значущі групи респондентів

від 18 до 56 років (середній вік 27 років). Всі респонденти відмінні за фахом, віком та статтю.

Для виявлення орієнтації на певну групу до опитувальника включене запитання: «Яка група для Вас більш значуща?» та надано короткий виклад розуміння поняття значущої групи. За діаграмою можна бачити (див. рис. 1), що респонденти частіше (28,1 %) за інші вказують групу «колеги» як найбільш значущу. Друге місце (23,8 %) займає «сім'я», третє і четверте місце – «друзі» та «люди із такими самими цінностями та інтересами», відповідно 20,5 % та 10 %. Групи, що мають унікальні позначки (наприклад, інтелігенція, моя уявна група, група, в якій «Я» виступає діяльнісним еталоном, тощо) було віднесено до пункту «інше» (17,6 %).

Для того, щоб перевірити надійність методики, було використано коефіцієнт альфа Кронбаха, що дозволяє встановити внутрішню узгодженість шкал. У ході аналізу використовувалися дані усіх респондентів. Значення коефіцієнта альфа Кронбаха є досить високим і складає 0,810 ($p \leq 0,05$), що свідчить про надійність опитувальника.

Для перевірки надійності внутрішньої узгодженості за методом розщеплення опитувальник був поділений на 7 шкал і окремо шкалу загального рівня соціальної ідентичності та використано кореляційний аналіз (табл. 1). Результати свідчать про те, що шкали мають кореляційні зв'язки одна з одною, а також всі шкали пов'язані із загальним рівнем соціальної ідентичності. Тобто, можна зробити висновок, що шкали вимірюють ту ознаку, на яку спрямований опитувальник.

Перевірка конструктивної валідності здійснювалася за допомогою факторного аналізу. Для порівняння було взято шкали опитувальника О. В. Васькової, який має 9 шкал та проводився на школярах. Наш опитувальник має 7 шкал (до обертання у факторному аналізі навіть 9),

Таблиця 1

Кореляції між шкалами тесту

	Задоволеність членством	Інгрупова оцінка	Саморозуміння та саморозвиток	Оцінка приналежності	Згуртованість	Міжгрупова конкуренція	Сприятливість неформальних стосунків
Загальний рівень соціальної ідентичності	0,738**	0,342**	0,705**	0,163*	0,724**	0,373**	0,664**
<i>Примітка: * – слабка сила зв'язку; ** - середня сила зв'язку; p ≤ 0,05</i>							

що показав факторний аналіз у розподілі за допомогою функції обер-тання. Різниця у дві шкали не є значущою, а, навпаки, є достатньою для підтвердження валідності, адже відбулася зміна вибірки.

Факторний аналіз використовувався також, як зазначалося вище, для виявлення внутрішньої структури опитувальника, що дає змогу визначити, які саме питання належать до певних шкал.

Факторний аналіз включає в себе перевірку на доцільність, адекватність вибірки, визначення найбільш доцільної кількості факторів за кількома методами та врешті метод обертання для отримання простішої факторної структури з метою розподілу питань за виді-леними шкалами.

Перевірка доцільності містить два критерії – КМО і Бартлетта. Критерій КМО (Кайзер – Мейер – Олкін) – це критерій адекватності вибірки, який має високе значення 0,84, що свідчить про адекватність вибірки. За критерієм сферичності Бартлетта $p=0,00$, тому приймається гіпотеза про наявність зв'язку, отже, за критерієм Бартлетта змінні корелюють між собою і доцільність використання факторного аналізу не викликає сумніву.

Вибір найдоцільнішої кількості факторів здійснюється двома шля-хами: через пояснення загальної різниці за допомогою критерію Кайзера та числа факторів та/або за допомогою пошуку точки злому на графіку Scree Plot.

Загальна різниця (Total Variance Explained) пояснюється за критерієм Кайзера, де число факторів дорівнює числу компонент. Тут виділяємо

9 факторів, де загальна накопичена дисперсія дорівнює 62 %, що також підтверджує валідність опитувальника, адже має стільки ж факторів (шкал), як і опитувальник соціальної ідентичності О. В. Васькової.

На графіку Scree Plot видно, що момент злому знаходиться на 8-й позиції. За стандартною процедурою потрібно брати на один менше або на один більше факторів, ніж припадає на точку злому. Через те, що в опитувальнику лише 37 питань, ми взяли точку на одну позицію менше та вважаємо, що 7 факторів є ідеальним для нашої структури.

Після визначення числа факторів за графіком та за критерієм Кайзера застосовувався обертальний метод – Varimax для отримання найпростішої факторної структури, де Varimax – метод, який використовується для мінімальної кількості змінних з високим факторним навантаженням. Для більшої зручності значення навантаження кожного із питань впорядковувалися за величиною.

За допомогою таблиці обернених компонентів можна розподілити 37 питань на 7 шкал (табл. 2), керуючись найбільшими значеннями (>0,3), які ці питання отримали.

Отже, структура опитувальника складається із 7 шкал:

1) задоволеність членством (1, 2, 9, 10, 11, 18, 20, 28): шкала описує ставлення до перебування у групі членства і як (позитивно або негативно) це перебування впливає на людину;

2) інгрупова оцінка (3, 8, 17, 26): шкала описує оцінку внутрішньогрупової взаємодії. Високі бали означають, що людина ставить себе вище групи;

3) саморозуміння та саморозвиток (4, 13, 19, 22, 29, 30, 35): шкала описує вплив приналежності до групи на саморозвиток та саморозуміння. Людина, відчуваючи підтримку групи, реалізує свої потреби, вчиться взаємодіяти з іншими, що позитивно впливає на її саморозуміння та на розуміння інших;

4) оцінка приналежності (5, 16, 27, 33): шкала, що описує ставлення до перебування в групі, приналежності саме до неї;

5) згуртованість (6, 12, 15, 34): шкала, що описує внутрішньогрупову структуру, стосунки та внутрішньогрупові зв'язки;

6) міжгрупова конкуренція (7, 25, 31, 36): шкала, що описує зовнішні групові відносини, індивід шляхом порівняння своєї групи з іншими дає певні оцінки своїй групі, викликаючи позитивне або негативне ставлення до своєї групи, тобто позитивну або негативну соціальну ідентичність;

7) сприятливість неформальних стосунків (14, 21, 23, 24, 32, 37): шкала, що описує вплив внутрішніх неформальних зв'язків на самосприймання людиною себе як члена групи.

Таблиця 2

Шкали опитувальника соціальної ідентичності

Шкали	Номер питання	Питання
Задоволеність членством	1 (0,666)	На моє ставлення до себе впливає те, що я є членом своєї значущої групи.
	2 (0,605)	Загалом, я задоволений тим, що є членом своєї значущої групи.
	9 (0,603)	Я відчуваю задоволеність від того, що я належу до своєї значущої групи.
	10 (0,686)	Важливою частиною моєї особистості є членство в моїй значущій групі.
	11 (0,592)	Зазвичай я почуваюсь добре, коли думаю про свою значущу групу.
	18 (0,556)	Загалом, мені подобається бути членом моєї значущої групи.
	20 (0,375)	Разом з представниками моєї значущої групи я почуваю себе краще.
	28 (0,541)	Я ототожнюю себе із моєю значущою групою.
Інгрупова оцінка	3 (0,528)	Я багато взаємодію з представниками своєї значущої групи.
	8 (0,529)	Я вважаю себе кращим за представників моєї значущої групи.
	17 (0,544)	Деякі представники моєї значущої групи не можуть досягти успіху у будь-чому.
	26 (0,549)	Я успішніший, ніж представники моєї значущої групи.
Саморозуміння та саморозвиток	4 (0,587)	Представники моєї значущої групи допомогли мені краще зрозуміти навколишній світ.
	13 (0,709)	Представники моєї значущої групи допомагають мені краще себе розуміти.
	19 (-0,449)	Представники моєї значущої групи рідко впливають на мої погляди або уявлення. (Обернене питання)
	22 (0,653)	Завдяки представникам моєї значущої групи я навчився краще взаємодіяти з людьми.
	29 (0,648)	Представники моєї значущої групи допомогли мені підвищити впевненість у собі.
	30 (0,426)	Представники моєї значущої групи приносять користь один одному.
	35 (0,604)	Завдяки представникам моєї значущої групи я реалізую свої потреби.

Шкали	Номер питання	Питання
Оцінка приналежності	5 (0,556)	Мені приємно знаходитись серед представників моєї значущої групи.
	16 (-0,529)	Я часто розмірковую про те, чи є моя група кращою або гіршою порівняно з іншими групами. (Обернене питання)
	27 (-0,641)	Мені здається, що не варто бути членом моєї значущої групи. (Обернене питання)
	33 (-0,657)	Я часто незадоволений тим, що є представником моєї значущої групи. (Обернене питання)
Згуртованість	6 (0,747)	Представники моєї значущої групи пов'язані один з одним
	12 (0,524)	Я відчуваю сильний зв'язок з представниками моєї значущої групи.
	15 (0,549)	Представники моєї значущої групи допомагають один одному.
	34 (0,473)	У мене з представниками моєї значущої групи більше подібностей, ніж відмінностей.
Міжгрупова конкуренція	7 (0,718)	Перебуваючи членом своєї значущої групи, я активно змагаюся з представниками інших груп.
	25 (0,690)	Я відчуваю конкуренцію між своєю значущою групою та іншими.
	31 (0,870)	Мені подобається змагатися з представниками інших значущих груп.
	36 (0,635)	Я часто порівнюю свою значущу групу з іншими.
Сприятливість неформальних стосунків	14 (0,625)	Я можу розважатись у компанії представників моєї значущої групи.
	21 (-0,488)	Мені важко підтримувати стосунки з представниками моєї значущої групи. (Обернене питання)
	23 (0,592)	Я можу розслабитися, коли проводжу час з представниками моєї значущої групи.
	24 (0,607)	Представники моєї значущої групи дослуховуються до проблем, ідей один одного.
	32 (0,687)	Представники моєї значущої групи поважають мене.
	37 (0,792)	Представники моєї значущої групи цінують мене таким, яким я є.

За допомогою опитувальника можна визначити загальний рівень соціальної ідентичності. Слід зазначити, що шкала «Інгрупова оцінка» є оберненою, тобто чим нижчі бали, тим вищий рівень соціальної ідентичності і навпаки.

Для того щоб визначити, які саме бали слід відносити до певного рівня загальної соціальної ідентичності та окремо її компонентів, проводилася стандартизація опитувальника. Для переведення сирих балів обиралися станайни. Спочатку Z-бали переводилися за допомогою формули: $(X - X_{\text{середнє}}) / \text{Std.}$

Далі підраховувалися сирі за трьома шкалами окремо по кожному респонденту. З суми балів за кожною шкалою обраховувалися середнє значення і стандартне відхилення, які у подальшому використовувалися для переведення у станайни за допомогою формули Stanine – $(Z * \text{Std.}) + \text{п.}$ Крім цього, визначено межі станайнів від 1 до 9 (табл. 3).

Такий самій процедурі підлягла шкала соціальної ідентичності. Вона визначалася за допомогою підсумовування шкал, в яких найменша кількість балів складала 67, а максимальна – 229 балів. Отже, межі соціальної ідентичності визначаються за такими рівнями (табл. 3):

Таблиця 3

Межі рівнів шкал соціальної ідентичності

Станайни	Рівні	Задоволеність членством		Інгрупова оцінка		Саморозуміння та саморозвиток		Оцінка приналежності		Згуртованість		Міжгрупова конкуренція		Сприятливість неформальних стосунків	
		від	до	від	до	від	до	від	до	від	до	від	до	від	до
1	Низький	8	25	4	8	13	19	10	11	4	10	4	5	12	16
2		26	29	9	10	20	21	12	13	11	12	6	8	17	18
3		30	33	11	12	22	24	14	14	13	14	9	11	19	21
4	Середній	34	37	13	15	25	27	15	16	15	17	12	14	22	23
5		38	39	16	17	28	29	17	17	18	19	15	17	24	27
6		40	44	18	19	30	34	18	18	20	21	18	20	28	28
7	Високий	45	48	20	21	35	37	19	19	22	24	21	23	29	30
8		49	52	22	23	38	40	20	21	25	26	24	26	31	33
9		53	56	24	28	41	43	22	22	27	28	27	28	34	36

- низький рівень надається значенням від 67 до 155;
- середній рівень надається значенням від 156 до 187;
- високий рівень надається значенням від 189 до 229.

Висновок. Модифіковано опитувальник соціальної ідентичності, який складається із 37 питань, що складають 7 шкал: задоволеність членством, інгрупова оцінка, саморозуміння та саморозвиток, оцінка приналежності, згуртованість, міжгрупова конкуренція та сприятливість неформальних стосунків. Загальний показник дає можливість визначити рівень соціальної ідентичності.

Доведено надійність (метод розщеплення або автономних частин, альфа Кронбаха), виявлено внутрішню структуру, виокремлено шкали та підтверджено конструктивну валідність шляхом виористання факторного аналізу, а також перевірено шкали на внутрішню узгодженість. Також опитувальник соціальної ідентичності стандартизовано за допомогою обчислення процентильних рангів, нормалізації Z-балів та надання значень станайнів відповідних рівнів.

Список використаних джерел

1. Васькова О. В. Применение опросника социальной идентичности для диагностики социально-психологических особенностей ученической группы старших подростков / О. В. Васькова // Психологическая наука и образование. – 2013. – № 2. – С. 87–96.
2. Abrams D. Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and intergroup discrimination / D. Abrams, M. A. Hogg // European Journal of Social Psychology. – 1988. – № 18. – P. 317–334.
3. Branscombe N. R. The context and content of social identity threats / N. R. Branscombe, N. Ellemers, R. Spears, B. Doosje // Social identity: Context, commitment, content / [In N. Ellemers, R. Spears, & B. Doosje (Eds.)]. – Oxford: Blackwell, 1988. – P. 35–58.
4. Crocker J. Collective self-esteem and ingroup bias / J. Crocker, R. Luhtanen // Journal of Personality and Social Psychology. – 1990. – № 58. – P. 60–67.
5. Tajfel H. The social identity theory of intergroup behavior / H. Tajfel, J. Turner // Psychology of intergroup relations / [In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.)]. – Chicago, IL: Nelson-Hall, 1986. – P. 7–24.
6. Turner J. Rediscovering the social group: A self-categorization theory / J. Turner, M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher, M. S. Wetherell // Cambridge. – MA: Basil Blackwell, 1987. – 256 p.
7. Turner J. The experimental social psychology of intergroup behavior / J. Turner, H. Giles // Intergroup Behaviour. – Oxford, 1981. – P. 66–101.

References transliterated

1. Vas'kova O. V. Primenenie oprosnika social'noj identichnosti dlja diagnostiki social'no-psihologicheskikh osobennostej uchenicheskoy grupy starshih podrostkov / O. V. Vas'kova // Psihologicheskaja nauka i obrazovanie. – 2013. – № 2. – S. 87–96.

2. Abrams D. Comments on the motivational status of self-esteem in social identity and intergroup discrimination / D. Abrams, M. A. Hogg // *European Journal of Social Psychology*. – 1988. – № 18. – P. 317–334.

3. Branscombe N. R. The context and content of social identity threats / N. R. Branscombe, N. Ellemers, R. Spears, B. Doosje // *Social identity: Context, commitment, content* / [In N. Ellemers, R. Spears, & B. Doosje (Eds.)]. – Oxford: Blackwell, 1988. – P. 35–58.

4. Crocker J. Collective self-esteem and ingroup bias / J. Crocker, R. Luhtanen // *Journal of Personality and Social Psychology*. – 1990. – № 58. – P. 60–67.

5. Tajfel H. The social identity theory of intergroup behavior / H. Tajfel, J. Turner // *Psychology of intergroup relations* / [In S. Worchel & W. G. Austin (Eds.)]. – Chicago, IL: Nelson-Hall, 1986. – P. 7–24.

6. Turner J. Rediscovering the social group: A self-categorization theory / J. Turner, M. A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher, M. S. Wetherell // Cambridge. – MA: Basil Blackwell, 1987. – 256 p.

7. Turner J. The experimental social psychology of intergroup behavior / J. Turner, H. Giles // *Intergroup Behaviour*. – Oxford, 1981. – P. 66–101.

A b s t r a c t

Kovalenko A. B.,

Doctor of Science in Psychology, Professor

Bezverkha K. S.,

Post-graduate student,

Department of Social Psychology,

Taras Shevchenko National University of Kyiv

SOCIAL IDENTITY QUESTIONNAIRE'S MODIFICATION

The article describes the procedure for modifying the questionnaire of social identity in the Ukrainian sample and its results. The theoretical and practical developments of O. V. Vaskova, as well as S. Costarelli, R. M. Chala, are the basis of the questionnaire. The questionnaire includes questions that take into account the characteristics of the sample of subjects, namely young people and older people. The questionnaire contains 37 questions and an additional question about belonging to a meaningful group, which consists of 7 scales: membership satisfaction, group assessment, self-understanding and self-development, appraisal of belonging, cohesion, intergroup competition and the promotion of informal relationships.

Modification of questions and testing of the questionnaire in accordance with the procedure has been done. The questionnaire was to be checked for

reliability (Split-half reliability, Cronbach's alpha), detection of the internal structure and selection of scales (factor analysis); the scales were to be checked for internal consistency. Constructive validity is confirmed using factor analysis. The questionnaire is standardized by calculating percentile rankings, normalizing Z-scores, and giving values of Standart nine to the respective levels. 201 respondents aged 18 to 56 participated in the testing of the questionnaire.

Отримано – 20 жовтня 2017

Рецензовано – 26 жовтня 2017

Прийнято – 1 листопада 2017

Received – October 20, 2017

Revision – October 26, 2017

Accepted – November 1, 2017